

Отримано: 02.12.2022.

Прорецензовано: 19.01.2023.

Прийнято до друку: 15.03.2023.

e-mail: kucherovgennadij@gmail.com

Palelulko1980@ukr.net

DOI: 10.25264/2409-6806-2023-34-27-31

Кучеров Г., Палилюцько О. Діяльність товариства «Просвіта» с. Висока Піч Житомирського повіту у 1920 р. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2023. Вип. 34. С. 27–31.

УДК: 94:061.2(477.82)“1920”

Геннадій Кучеров, Оксана Палилюцько**ДІЯЛЬНІСТЬ ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА»
С. ВИСОКА ПІЧ ЖИТОМИРСЬКОГО ПОВІТУ У 1920 Р.**

У статті розглянуто процес становлення культурно-освітнього товариства «Просвіта» у с. Висока Піч Житомирського повіту у 1920 р. З огляду на відсутність в Інтернеті будь-яких історичних матеріалів про просвітницький осередок, дана стаття є фактично першою спробою аналізу архівних матеріалів і здійснення комплексного дослідження діяльності сільських просвітян.

З'ясовані обставини утворення «Просвіти», відображена її освітня і фінансова діяльність. Серед різноманітних форм культурно-освітньої роботи просвітяни особливу увагу приділяли організації концертів, вистав, мітингів.

Ключові слова: культурно-освітня діяльність, робота, «Просвіта», товариство, осередок.

Gennadiy Kucherov, Oksana Palyliulko**ACTIVITIES OF «PROSVITA» COMPANY IN VYSOKA PICH VILLAGE
OF ZHYTOMYR REGION IN 1920**

The article examines the process of formation of the cultural and educational society «Prosvita» in the village of Visoka Pich of Zhytomyr County in 1920. Considering the lack of any historical materials about the educational center on the Internet, this article is actually the first attempt to analyze archival materials and carry out a comprehensive study of the activities of rural educators.

The circumstances of the formation of «Prosvita» are clarified, its educational activities are reflected, in particular, the organization of training for illiterate and literate adults.

The financial activity of «Prosvita» was tracked, thanks to which funds were obtained and expenses were incurred for the needs of the cell. As can be seen from archival materials, the society had the most diverse sources of income and expenses, which testified to its diverse work.

Among the various forms of cultural and educational work, as evidenced by the documents, enlightened people paid special attention to the organization of concerts, plays, and rallies. In addition to material profit, they contributed to the education, development and entertainment of the population.

The authors drew attention to the ascetic work of rural enlighteners: O. Mysko, M. Stolyar, V. Shtuly, and others. It was thanks to their dedicated work that it was possible to achieve acceptable results in 1920.

The place and role of family parties in the lives of enlightened people and their families is analyzed.

The publication presents tables showing the cultural and educational activities of the «Prosvita» society. They provide statistical information that testifies to the dynamic work of enlightened people. Its analysis makes it possible to trace achievements and gaps in the functioning of the village center.

Keywords: cultural and educational activities, work, «Prosvita», society, cell.

Початок розбудови української державності у 90-х роках ХХ ст. спричинив зростання наукового інтересу до минулого нашого народу. Дослідників цікавили насамперед «білі плями» історії України, до яких сміливо можна віднести функціонування товариств «Просвіта».

Створене 8 грудня 1868 р., львівське товариство «Просвіта» відповідно до статуту заснувало у містах філії, а у селах – читальні та бібліотеки. За короткий час осередки поширилися по всій Західній Україні, а на початку ХХ ст. – на території всієї України. Особливо змістовною була їхня діяльність під час Української революції (1917–1921 рр.). Більшість із них діяла у сільській місцевості. Предметом нашого наукового дослідження стала «Просвіта» с. Висока Піч Волинської губернії.

У радянський період історії України просвітницька тематика перебувала під забороною. Відтак, основні розвідки з окресленої тематики з'явилися у період незалежної України. Переважна більшість учених, користуючись значною джерельною базою, у своїх працях з'ясували різні аспекти роботи губернських та повітових «Просвіт». Діяльність окремих сільських товариств, як правило, досліджувалася науковцями у межах окремих регіонів.

До аналізу історії просвітницьких організацій конкретних сіл вдавалися обмаль науковців. Це пов'язано з обмеженістю джерельної бази дослідження таких осередків, а також її розпорошеністю. Серед вчених доречно назвати М.Ю. Токаря, який відобразив коротку історію «Просвіти» закарпатського села Сторожниці [6]. В.С. Пашук проаналізував становлення і функціонування першої філії Галицької «Просвіти» в с. Бортниках Жидачівського повіту [4] тощо.

Волинські осередки стали предметом наукового аналізу низки вчених. Так, І. Майданець [2] і В. П. Настенко [3] з'ясували діяльність Жидичинської «Просвіти» Луцького повіту. О. Сушук дослідила функціонування осередків товариства «Просвіта» в селах Грабове та Сереховичі Ковельського повіту на Волині (20-30-ті рр. ХХ ст.) [5] та ін.

Що стосується розвідок, які б торкалися діяльності «Просвіти» с. Висока Піч, то вони відсутні. Цим пояснюється актуальність і важливість пропонованої публікації, насамперед із науково-краєзнавчої точки зору. Розкриття обставин утворення і діяльності товариства «Просвіта» дозволить створити більш повну картину минулого зазначеного села.

Метою дослідження є з'ясування діяльності «Просвіти» с. Висока Піч у 1920 р., визначення позитивних і негативних аспектів роботи просвітян.

Ініціаторами утворення «Просвіти» у с. Висока Піч були селянська молодь та інші активісти. 9 червня 1919 р. відбулося свято відкриття осередку. Налагодженню його плідної роботи сприяла підтримка місцевого населення, особливо молоді. Державний архів Житомирської області містить статистичні дані про рух просвітян с. Висока Піч Житомирського повіту у 1920 р. [1, арк. 1]:

Таблиця 1

Рух просвітян с. Висока Піч у 1920 р.

Дата заснування	Число членів на 1 січня 1920 р.	Записалося у 1920 р.	Вибуло за 1920 р.		Через смерть	Виїхало	Виключено за несплату членських внесків	Число членів на 1 січня 1921 р.
			За I півріччя	За II півріччя				
9 червня 1919 р.	59	15	16	3	1	5	13	55

Варто наголосити, що за 1920 рік діяльності чисельність просвітян майже не змінилася. Виключено за несплату членських внесків 13 осіб, що свідчило про строгую дисципліну в осередку, натомість було записано до нього 15 осіб. У цьому випадку плінність кадрів можна вважати позитивним явищем – звільнялися від несвідомих осіб, а нових набирали більш ретельно.

Ще у 1918 р. голова Департаменту позашкільної освіти С. Русова зазначала, що 80 % українського населення неписьменне [8, арк. 9]. З огляду на це, освіта дорослого населення в Україні набула виняткової ваги. Відтак, домінуючими у діяльності товариства «Просвіта» с. Висока Піч були освітні аспекти. Насамперед просвітяни відкрили хату-читальню. З погляду на суцільну безграмотність мешканців села таке рішення було правильним. До того ж це не потребувало значних витрат. Робота хати-читальні була побудована наступним чином: два рази на тиждень збиралися мешканці села, більш освічені із них читав книгу, після чого її зміст обговорювався із присутніми («літературний суд»). Кожний, хто бажав, міг висловитися із приводу почутого. Були прочитані, наприклад, «Що нам заважає встановити порядок», «Лист до робітників та селян України», «Великий почин», «Раздел добычи» тощо. Найбільшою популярністю користувалася політична література та белетристика. Крім цього, проводилися бесіди про політичні події в Україні, читання газет. Загалом стан книгозбірні товариства виглядав таким чином [1, арк. 1]:

Таблиця 2

Стан книгозбірні товариства «Просвіти» с. Висока Піч у 1920 р.

Наявних книжок за каталогом	Куплено у 1920 р.	Одержано від позашкільної освіти	Зникло	Порвалось	Читачів за 1920 р.	Прочитано книжок у 1920 р.
394	20	30	5	20	50	2115

В Україні у цей час набула популярності брошура «Яку користь дають товариства «Просвіта» та Народній Дім і як їх закладати» невідомого автора, у якій зазначалося, що навчитися грамоті дорослій людині важко. Проте за «15-20 уроків вона вже може читати» [9, с. 7]. Цілком логічним кроком просвітян стала організація навчання для неграмотних і грамотних дорослих. Утворення такого закладу, як виявилось, було нелегкою справою. Крім приміщення, просвітяни потурбувалися про підручники, канцелярське приладдя, знайшли викладачів. Врешті-решт, навчання у школі розпочалося з 15 жовтня. Заняття відвідувало 16 осіб: 9 грамотних, які бажали розширити свої знання, і 7 неграмотних у вечірній час. Тому серйозною проблемою у зимовий період стали пошуки пального (саме через його брак навчання було припинено на 2 тижні) [1, арк. 2, 4]. Діяльність школи для дорослих у статистичних даних має такий вигляд:

Таблиця 3

Статистичні відомості про діяльність школи для дорослих товариства «Просвіти»
с. Висока Піч у 1920 р.

Учнів з 15 жовтня 1920 р. по 1 січня 1921 р.		Чисельність викладачів	Кількість лекцій на тиждень	Кількість лекцій			
Неграмотних	Грамотних			Українська мова, арифметика і геометрія	Історія України, літературознавство	Географія, природознавство, гігієна	Лекції на політичні теми
7	9	4	8	18, 2	6, 8	6, 9, 4	11

Як бачимо, значна частина годин була спрямована на вивчення рідної мови і на політичну просвіту селян.

Важливою для розвитку товариства була проблема фінансового забезпечення. Для здійснення ефективної діяльності і піднесення культурно-освітнього рівня населення найнеобхіднішими були література, газети, декорації, ноти, пальне тощо, на які потрібні були кошти. Фінансовий стан товариства у 1920 р. визначено у таблиці 4 [1, арк. 1]:

Таблиця 4

Фінансовий стан товариства «Просвіти» с. Висока Піч за 1920 р.

Прибутки

Членські внески	Пожертвування членів	Допомога від відділу позашкільної освіти	З вистав	Заробіток просвітницького хору	Прибуток від продажу паперу та ін.	Штрафи	Всього прибутку
4960	2900	55000	86987 крб. 65 коп.	7640	6940	4134	168561 крб. 65 коп.

Видатки

Господарські	Канцелярські	З книгозбірні	Зі школи дорослих	З вистав	Всього видатків	Готівка в касі товариства на 1.01.1921 р.
30013	2000	5277	80000	30252	147542	21019 крб. 65 коп.

Отже, серед головних джерел надходжень виділялися офіційні – допомога від відділу позашкільної освіти і власне самого осередку, у вигляді організації концертів і вистав. Видатки стосувалися поточної роботи осередку. Загалом, товариство закінчило рік із прибутком, що свідчило про організаторські здібності керівництва «Просвіти» і завзятість самих просвітян працювати заради місцевого населення.

Серед різноманітних форм культурно-освітньої роботи просвітяни особливу увагу приділяли організації концертів, вистав, мітингів. Крім матеріального зиску, вони сприяли вихованню, розвитку та розвагам населення. Виняткову роль в організації заходів відіграв керівник концертним відділом Гаврило Мартинович Карнау (помер у лютому 1920 р.). З концертів, організованих ним, на нашу думку, варто звернути увагу на проведені 19 і 23 січня 1920 р. Так, 19 січня «Просвіта» провела спільно з червоноармійцями 517-го полку концерт-мітинг. Виконано було «Інтернаціонал»,

«Заповіт» та ін. Воєнком виголосив промову «Селяни та Червона армія», а член товариства Н. Нікітін – «Революція–освіта». 23 січня також був організований концерт-митинг силами просвітян та військових 518 полку. Була поставлена вистава «Останній день Паризької комуни». Перед заходом виступив член товариства В. Мисько, який з'ясував значення вистави. Воєнком виступив із промовою про сучасне становище [1, арк. 5]. Аналізуючи назви заходів, можна зробити висновок про те, що просвітяни сильно залежали від представників радянського режиму і вимушені проводити провладні заходи під їхнім тиском.

Слід зауважити, що організація театральної справи у с. Висока Піч була важливою і необхідною. Вистави сприяли пізнанню українського минулого, а влаштування театральних заходів було однією із найрозвинутіших та прибуткових форм культурно-освітньої діяльності. 29 лютого селяни стали свідками вистави «Українське весілля», організованої артистами 521-го полку та просвітянами. Найбільшу популярність серед селян мали вистави, поставлені за творами українських письменників: «Зоря нового життя» – комедія на 4 дії А. Кащенко, «Сватання на Гончарівці» – оперета на 3 дії Г. Квітки-Основ'яненка, «Повернувся із Сибіру» – драма на 4 дії Л. Яновської, «Дай серцеві волю» – драма на 5 дій Кропивницького, «Нахмарило» – комедія на 3 дії Б. Грінченка та ін. Сприяло постановці вистав величезне приміщення театру. При його місткості до 1000 осіб, відвідуваність мешканцями села становила 300-500 осіб [1, арк. 6].

Важливо розуміти, що внаслідок загальної безграмотності селяни слабо орієнтувалися в національному репертуарі вистав та взагалі театральному мистецтві. На думку просвітян, для всебічного розвитку населення села варто через постановку особливо драматичних творів показати селянам злободенні сцени їхнього важкого становища. Тому кожна вистава значною мірою впливала на світогляд людей, формуючи їхній характер і виховуючи морально-етичні почуття. Перед кожним заходом члени драмгуртка виступали з коротким викладом і ознайомлювали присутніх із автором, коротким змістом та замислом п'єси.

Знаменною подією в історії товариства стало проведення у 1920 р. сімейної вечірки. Вона мала на меті згуртувати просвітян для майбутньої роботи, а також відпочинок просвітян у великому сімейному просвітницькому колі. Присутні пригадали минуле осередку, його здобутки та недоліки. Під час заходу виступили з промовами: В. Штуль – із подякою голові «Просвіти» за його енергійну діяльність, толерантне ставлення до членів товариства, незважаючи на соціальне походження; голова товариства О. Мисько – з подякою всім просвітянам за їхню роботу; В. Мисько – з промовою «Боротьба за волю і освіту»; М. Столяр – із промовою «Як багато може зробити темний але великий розум селянина» [1, арк. 7]. Слід зазначити, що керівництво товариства надавало великого значення промовам і лекціям. Окрім інформаційно-пізнавального аспекту, вони виконували виховні та світоглядні функції. Добре підготовлена промова впливала на селян, змушувала їх переосмислити своє життя і задуматися над майбутнім.

Після сімейної вечірки в усіх просвітян був піднесений настрій – всі розуміли необхідність працювати заради молодого покоління. У цьому контексті зверталася увага на освіту. Зокрема, від часу утворення «Просвіти» у планах просвітян було будівництво школи для учнів. Тимчасово вони ходили до освітнього закладу, розташованого у старому орендованому приміщенні. В умовах браку коштів, неодноразово, як товариство, так і громада села, зверталися з проханнями до органів влади по допомогу. Проте жодних коштів товариство не отримало [1, арк. 8]. Це можна пояснити умовами військового часу а також, у зв'язку з цим, економічними труднощами у республіці.

У 1920 р. радянський режим дотримувався попереднього курсу, спрямованого на відзначення роковин народження та смерті визначних постатей України, зокрема, Т. Шевченка. Народний комісар освіти Г. Гринько дав розпорядження губернським відділам освіти організувати урочисте вшанування пам'яті «великого борця за соціальне і національне визволення трудящого люду» і проявити максимум активності [7, арк. 3]. Значне місце у поширенні Кобзарєвого слова належало керівникам «Просвіт» та активним просвітянам. Вони заохочували населення брати активну участь у проведенні днів пам'яті поета, відігравали консолідуючу роль. У цьому контексті варто відзначити голову високопільського товариства О. Миська, який проявляв ініціативу, підтримував просвітництво, сприяв єднанню членів осередку. 10 березня 1920 р. високопільське товариство відзначало роковини смерті українського поета. Зокрема, під час концертного відділу були виконані пісні, декламувалися вірші. О. Мисько вимовив промову на тему «Перший Український Пророк Революції», а його заступник – М. Столяр – «Значення Т.Г. Шевченка в українській літературі» [1,

арк. 6]. Як відомо, Т. Шевченко став основоположником нової української мови, вперше підніс її на новий рівень. Твори поета, вихідця з селян, написані доступною для них мовою, із розкриттям їхніх злободенних проблем. Ось чому завдяки знайомству із творчим доробком Кобзаря у подальшому зросло національне самоусвідомлення місцевого населення, зокрема селяни усвідомлювали, що лише українською мовою варто вчити своїх дітей.

Отже, панівними у функціонуванні товариства «Просвіта» с. Висока Піч у 1920 р. були освітні аспекти: відкриття хати-читальні та організація навчання для неграмотних і грамотних дорослих. Товариство мало найрізноманітніші джерела прибутків і видатків, що свідчило про його різнопланову роботу. Серед різноманітних форм культурно-освітньої роботи просвітяни особливу увагу приділяли організації концертів, вистав, мітингів. Крім матеріального зиску вони сприяли вихованню, розвитку та розвагам населення. Загалом, завдяки товариству «Просвіта» було сформовано стійкий інтерес у місцевого населення до культурних надбань рідного народу.

Наукова актуальність та недостатнє вивчення цієї проблеми диктують необхідність більш глибокого комплексного підходу до багатой історико-культурної спадщини просвітницького товариства. Багатогранна діяльність «Просвіти» у 1920 р. заслуговує уваги, детального і всебічного аналізу для створення історичної праці.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Житомирської області (ДАЖО). Ф.-Р. 2524. Оп. 1. Спр. 134. 260 арк.
2. Майданець І. Ціннісно-орієнтаційні аспекти діяльності Жидичинської філії Луцької повітової «Просвіти». *«Просвіта» на Волині: минуле і сучасне: Зб. наук. статей, документів і матеріалів.* Луцьк, 2001. С. 93–98.
3. Настенко В. Жидичинська «Просвіта»: минуле й сучасне села. *«Просвіта» на Волині: минуле і сучасне: Зб. наук. статей, документів і матеріалів.* Луцьк, 2001. С. 130–140.
4. Пашук В. Перша філія товариства «Просвіта» в Бортниках. *Народознавчі зошити.* 1998. № 5. С. 470–475.
5. Сушук О. П. Діяльність осередків товариства «Просвіта» в селах Грабове та Сереховичі Ковельського повіту на Волині (20–30-ті рр. ХХ ст.). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки.* 2016. № 3. С. 120–126.
6. Токар М. Ю. Коротка історія «Просвіти» в Сторожниці: до 75-ї річниці заснування «Просвіти» в Сторожниці та 80-річчя крайової «Просвіти». Ужгород, 2000. 33 с.
7. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). Ф. 166. Оп. 1. Спр. 876. 181 арк.
8. ЦДАВО України. Ф. 2201. Оп. 1. Спр. 1002. 15 арк.
9. Яку користь дають товариства «Просвіта» та Народній Дім і як їх закладати. Полтава, 1918. 31 с.

References:

1. Maydanets' I. Tsinnisno-orientatsiyni aspekty diyal'nosti Zhydychyns'koyi filiyi Luts'koyi povitovoyi «Prosvity». «Prosvita» na Volyni: mynule i suchasne: Zb. nauk. statey, dokumentiv i materialiv. Luts'k, 2001. S. 93–98.
2. Nastenko V. Zhydychyns'ka «Prosvita»: mynule y suchasne sela. «Prosvita» na Volyni: mynule i suchasne: Zb. nauk. statey, dokumentiv i materialiv. Luts'k, 2001. S. 130–140.
3. Pashuk V. Persha filiya tovarystva «Prosvita» v Bortnykakh. Narodoznavchi zoshyty. 1998. № 5. S. 470–475.
4. Sushchuk O.P. Diyal'nist' oseredkiv tovarystva «Prosvita» v selakh Hrabove ta Serekhovychi Kovel's'koho povitu na Volyni (20–30-ti rr. XX st.). Naukovyy visnyk Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky. Istorychni nauky. 2016. № 3. S. 120–126.
5. Tokar M. Yu. Kоротka istoriya «Prosvity» v Storozhnytsi: do 75-yi richnytsi zasnuvannya «Prosvity» v Storozhnytsi ta 80-richchya krayovoyi «Prosvity». Uzhhorod. derzh. un-t, kaf. politolohiyi, Zakarpats'ke krayove t-vo «Prosvita». Uzhhorod, 2000. 33 s.
6. Yaku koryst' dayut' tovarystva «Prosvita» ta Narodniy Dim i yak yikh zakladaty. Poltava: Elektrychna drukarnya I.L. Frimberha, 1918. 31 s.